

Nieuwsbrief 25

Najaar 2014

Stichting
Rudolf Steiner
Vertalingen

Stichting Rudolf Steiner Vertalingen
Nieuwsbrief nr. 25 najaar 2014

Secretariaat

Ger Jue, penningmeester
Laan van Cattenbroeck 83
3703 BK Zeist
030-69 24 392
ger.jue@zonnet.nl

www.steinervertalingen.nl

ING NL88 INGB 0000698 388
Triodos Bank NL80 TRIO 0212 1852 25
KvK Utrecht 41183837

Bestuur

Michiel ter Horst, voorzitter
Ger Jue, penningmeester en secretaris
Jana Loose

Redactie

Roel Munniks, voorzitter
Frans van Bussel
Michel Gastkemper

Uitgever

Uitgeverij Christofoor
Jan Bogaerts, contactpersoon

Redactie Nieuwsbrief

Jana Loose

Vormgeving

Jaap Verheij

Afbeelding omslag:

Ontwerp van Doorlie Gerdes voor
de uitgave *De strijd om het mens-zijn*
(gepland najaar 2014)

Bij deze Nieuwsbrief

Het nummer van deze Nieuwsbrief markeert het 25-jarig bestaan van de Stichting Rudolf Steiner Vertalingen. Een heuglijk feit dat te danken is aan de hartverwarmende betrokkenheid van begunstigers en aan een niet aflatende inzet van redactieleden, vertalers, uitgevers en bestuurders. Michiel ter Horst stond aan de wieg van dit initiatief. Hij heeft als bestuursvoorzitter de Stichting trouw geleid tot voorbij de volwassen leeftijd. Nu hij zijn tijd gekomen voelt om het voorzitterschap te gaan overdragen, was hij bereid om zijn ervaringen en bedoelingen te delen met de lezers van deze Nieuwsbrief. Michiel wordt opgevolgd door Jana Loose die sinds enkele jaren deel uitmaakt van het bestuur.

Het belang en de noodzaak van een grotere toegankelijkheid van Steiners werk is nog steeds actueel, nu wellicht meer dan ooit. De nieuwste uitgave in onze reeks, *De strijd om het mens-zijn*, spitst zich toe op de problematiek van onze tijd. Het is niet voor niets dat dit boek nu verschijnt, net zo min als dat de Kunsthal juist nu een overzichtstentoonstelling brengt over de betekenis van Rudolf Steiner en zijn werk. Alle reden om het 25-jarige bestaan op 24 oktober te vieren, in de Kunsthal in Rotterdam.

25 jaar Stichting Rudolf Steiner Vertalingen

Feestelijke viering in De Kunsthal in Rotterdam

Op vrijdag 24 oktober 2014 is het precies 25 jaar geleden dat de Stichting Rudolf Steiner Vertalingen werd opgericht. Dat gaan we vieren in De Kunsthal in Rotterdam, dat voor het eerst in Nederland een overzicht presenteert van het veelomvattende oeuvre van Rudolf Steiner als ontwerper en designer.

De titel van de tentoonstelling, *Rudolf Steiner – Alchemie van het alledaagse*, verwijst naar Steiners opvatting dat vormgeving een toegangspoort is naar het geestelijke. Naast beelden, meubels, maquettes, objecten en bordtekeningen is er ook een boekenkast te zien, gevuld met alle Duitse werken en voordrachten van Rudolf Steiner, de indrukwekkende *Gesamtausgabe* (GA). Een aantal van de door de Rudolf Steiner Vertalingen vertaalde delen ervan zal te koop zijn in de museumwinkel van De Kunsthal.

Het programma van die vrijdagmiddag begint om 14.00 uur en ziet er als volgt uit:

- *25 jaar Stichting Rudolf Steiner Vertalingen*, opening door voorzitter Michiel ter Horst.
- *Het doorwerken van de kunstimpulsen van Rudolf Steiner*. Lezing door Rik ten Cate, beeldhouwer. Rik is coördinator van de sectie Beeldende Kunsten van de Antroposofische Vereniging en docent beeldende kunst aan de Vrijeschool Pabo Leiden.

- Mondriaan en Steiner. *Kunst in den diepen hof des geestes*. Lezing door oud-bestuurslid Jacqueline van Paaschen, kunsthistorica. Jacqueline schrijft een boek over de ontmoeting tussen Mondriaan en Steiner. Zij ontdekte dat Mondriaan een bundel transcripties van voordrachten van Steiner in zijn bezit had en bestudeerde. De laatste woorden uit de titel van haar lezing zijn afkomstig uit een brief van Mondriaan.
- Michiel ter Horst draagt het *voorzitterschap* over aan Jana Loose.
- Theepauze en vorming van kleine groepjes met een begeleider voor uitwisseling tijdens de bezichtiging van de tentoonstelling. De leidende vraag is: *Wat zie ik, wat ziet een ander?*
- Sluiting.

Belangstellenden zijn van harte welkom.

Aanmelding graag per email of schriftelijk vóór 14 oktober aan

Ger Jue: ger.jue@zonnet.nl

of Laan van Cattenbroeck 83, 3703 BK Zeist.

Einde van 25 jaar voorzitterschap

Michiel ter Horst en 'het ijzeren ritme'

Op 24 oktober 2014 viert de Stichting Rudolf Steiner Vertalingen (Stichting RSV) het 25-jarige bestaan in de Kunsthal in Rotterdam, waar een overzichtstentoonstelling van het oeuvre van Rudolf Steiner wordt gepresenteerd. Bij die gelegenheid zal voorzitter Michiel ter Horst zijn functie overdragen. Vijftienvintig jaar geleden was hij het die als eerste voorzitter van de Stichting RSV samen met zijn bestuur het initiatief nam tot de publicatie van een reeks Nederlandse vertalingen van werken van Rudolf Steiner. Al die jaren is hij als voorzitter de inspirator geweest die met grote trouw en toewijding leiding heeft gegeven aan dit werk. Vele jaren schreef hij op deze plek in de *Nieuwsbrief* zijn inleidende column. Bij zijn afscheid laten we hem hier graag in een interview uitgebreider aan het woord komen, voor een terugblik, de stand van zaken en natuurlijk een vooruitblik.

Het is voor het eerst in Nederland dat Steiners werk in een museum met een speciale tentoonstelling wordt gepresenteerd. Rudolf Steiner krijgt hiermee erkenning als één van de invloedrijke en veelzijdige hervormers van de twintigste eeuw. Dat zijn gedachtegoed ook in ons land nog springlevend is, is mede te danken aan jouw initiatief om het werk van Steiner in Nederlandse vertaling toegankelijk te maken. Hoe ben je 25 jaar geleden ertoe gekomen?

MtH: 'Laat ik beginnen met te zeggen dat het een feestelijk gegeven is, dat het initiatief zolang en op zo'n vruchtbare manier is doorgedragen, in een hartelijke sfeer en steeds met hele kundige en enthousiaste mensen. De kwaliteit was van begin af aan goed maar is toch ook steeds verder ontwikkeld en wel zo dat je nu zo'n boek ook kan aanbevelen aan iemand die zelf helemaal niet geworteld is in de antroposofie. Het is van deze tijd geworden.

De oprichtingsdatum van de Stichting was inderdaad 24 oktober 1989, maar er was een voorbereidingsperiode van drie jaar aan voorafgegaan. Ik herinner me het conceptiemoment in de herfst van 1986 tijdens een ledenvergadering van de Antroposofische Vereniging in Nederland (AViN) in het Ionagebouw. Daar werd het idee gelanceerd om het gebouw van de antroposofische vereniging op het terrein van de Reehorst op te richten. Dat idee is toen door de leden afgeschoten. Het voornaamste argument was, dat de vereniging iets moest doen voor alle leden en niet alleen voor

de leden in de regio Zeist. Zo werd dat beleefd. Ik zat toen in het bestuur van de Stichting Vrij Geestesleven die al wel vertalingen van Steiners werk uitgaf, maar dat waren losse vertalingen die zo goedkoop mogelijk werden gedrukt. Toen daar dus gezegd werd dat we het geld van de AViN moesten gebruiken voor een initiatief dat voor alle leden is, dacht ik: Steiner-vertalingen. In het bestuur van Vrij Geestesleven zijn we hierover in gesprek gegaan en ik heb toen aangeboden om dit plan op touw te zetten, mits in een zelfstandige stichting die ook zelfstandig financiering zou zoeken, want de uitgeverij kon het niet financieren.'

Een plan voor een dergelijk initiatief werd natuurlijk eerst voorgelegd aan het bestuur in Dornach, want we zijn niet alleen lid in Nederland maar ook van de Allgemeine Anthroposophische Gesellschaft. Hoe werd jullie plan ontvangen?

MtH: 'We kregen een heel hartelijke brief van Virginia Sease waarin ze schreef dat het bestuur in Dornach

ervan overtuigd was dat antroposofie niet goed kan incarneren in een cultuur als het niet via de taalgeest gaat. En als we niet de moeite nemen om de taalgeest zo te ontwikkelen dat die de antroposofie kan opnemen, dan blijft de antroposofie een *Fremdkörper*. Om die reden gaven zij graag hun steun aan ons initiatief. Onze redactie heeft er dan ook hard en lang aan gewerkt om een moderne taal te vinden voor de antroposofie en dat is gewoon goed gelukt. Ik moet daarbij zeggen dat Lievegoed dit streven ook had. In de tijd van de oprichting van de Stichting RSV was hij mijn leermeester op de Vrije Hogeschool, en ook hij was voor het verwoorden van antroposofie in een moderne taal. Zijn boeken getuigen daarvan. Met zijn taalgebruik bereikte hij de cultuurdragers in Nederland en hij kreeg er zelfs de 'Gouden Ganzeveer' voor uitgereikt.'

Het plan en de goedkeuring van Dornach waren er, maar toen moest er toch ook geld en medewerking gevonden worden?

MtH: 'Ik ben de boer opgegaan naar allerlei particulieren en natuurlijk naar de Iona Stichting, maar vooral ook naar de AViN, want die had op dat moment geld in huis. Eisso Roest Crollius, een oude skivriend van me, haalde ik erbij. Martien Ockeloën, die toen directeur van Vrij Geestesleven was, bracht Lukas Bunge in als ervaren uitgever van gespecialiseerde medische literatuur. Het was najaar 1987, we hadden het idee dat we een heel mooi plan hadden, maar het bestuur van de antroposofische vereniging vond ons 'niet genoeg geworteld in de vereniging'. We moesten creatief worden en we besloten toen om mensen met leidende posities in de vereniging en in de werkgebieden in het initiatief te betrekken en die te vragen om plaats te nemen in een Raad van Advies. Zo werden zij betrokken bij het maken van een selectie van de boeken en het opstellen van een uitgaveplan en daarmee zijn we, toen inmiddels een jaar verder, teruggekomen bij het bestuur van de AViN. Dat gaf toen groen licht. Ze wilden vier jaar lang ieder jaar 60.000 gulden bijdragen, op voorwaarde dat ik ervoor zou zorgen dat het geld werd verdubbeld. Eisso en ik zijn daarmee ook weer een jaar bezig geweest. We hebben toezeggingen gekregen van een aantal particulieren en van de Iona Stichting en toen was er

voldoende geld om het plan te lanceren.

Het concept was dat we in een grote wervingscampagne begunstigers zouden zoeken die een bedrag zouden betalen dat meer is dan de prijs van de boeken die ze gingen ontvangen. Daardoor heb je een bedrag waarop je ieder jaar kunt rekenen om goed zaken te kunnen doen en om die eerste jaren te overbruggen. De rest moest

uit de vrije verkoop komen. Toen dat allemaal in kannen en kruiken was, hebben we de Stichting Rudolf Steiner Vertalingen opgericht. Dat is dus allemaal gebeurd in een aanloopperiode van drie jaar.'

Na drie jaar voorbereiding kon het echte werk dus beginnen. Hoe hebben jullie medewerkers en afnemers gevonden?

MtH: 'Wat we als Stichting wilden, was een representatieve selectie uit de *Gesamtausgabe* (GA). De selectie had te maken met de werkgebieden en de centrale antroposofie. We kregen daarvoor belangeloos toestemming van de Rudolf Steiner Nachlassverwaltung.

Voor het ontwikkelen van het uitgaveplan zochten we een redactie. De redacteurs van het eerste uur waren Wijnand Mees, Auke van der Meij, Pim Blomaard en Jelle van der Meulen. Hun redactievergaderingen vonden plaats in de Vrije Hogeschool, waar ik ook werkte. Ik liep er graag binnen, omdat er altijd een gezellige pioniersstemming heerste. Toen de AViN het uitgaveplan had goedgekeurd, hebben we een folder als inleg in de *Mededelingen* van de vereniging gemaakt en daarop zijn 500 begunstigers binnengekomen, naast een groot aantal inschrijvingen via boekhandels. Dat was voldoende om een stabiele

stroom op gang te brengen. We zorgden ervoor dat er ieder jaar een *Nieuwsbrief* verscheen met een goede inhoud en de weergave van de stand van zaken en de nieuwe plannen. Dat heeft zo enthousiasmerend gewerkt, dat er steeds weer mensen bijkwamen. Natuurlijk waren en zijn er ook mensen die overlijden of opzeggen, maar het totale aantal is steeds ongeveer gelijk gebleven. Die trouwe stam van begunstigers was de financiële ruggengraat van de stichting en op die basis konden en kunnen we het doen. Overigens verkopen we nu in de vrije verkoop veel meer boeken dan er naar de begunstigers gaan.

In het begin heeft Lukas Bunge de hele administratie gedaan en hij zorgde met een enorme werkkraft en veel humor voor het praktische werk en de *Nieuwsbrief*. We hebben veel plezier met elkaar gehad, en ook met Wijnand Mees, die als redacteur meedeed aan de bestuursvergaderingen om de contacten goed te verzorgen. Eisso deed het penningmeesterschap. Ook herdenk ik graag Jan van Dapperen, die duikbootcommandant was geweest – een zorgvuldige, hartelijke en integere man, die de bouwcommissie van de vrijeschool in Den Haag had gedaan en alles wist van cijfers. Als uitgever was Martien Ockeloen een van de pijlers van het initiatief. Hij deed het werk vanuit Vrij Geestesleven, zorgde voor de publiciteit en voor de prachtig uitgegeven boeken. Martien vergaderde altijd mee met het bestuur én met de redactie. Toen de administratie te tijdrovend werd, bood Diny Verploegh aan om die voor ons te doen, als vrijwilligster. Nauwgezet en met volharding heeft ze dat wel 15 jaar lang op haar schouders genomen en volgehouden. Net zo lang tot de nieuwe reeks ging verschijnen en we een

professioneel bureau vonden waar de administratie werd geautomatiseerd.’

In 2006 was het voorgenomen werk gedaan. Hoe hebben jullie het werk voortgezet?
MtH: ‘Boele van Hensbroek, die eigenaar was van uitgeverij Lemniscaat, hadden we bij de oprichting om raad gevraagd. Hij hield ons voor: “Eén ding: Je moet je een ijzeren ritme voornemen, en dat ijzeren ritme houd je vol, wat er ook gebeurt.” Dat hebben we in onze oren geknoot, maar toen uitgeverij Vrij Geestesleven failliet ging, zaten we echt in de problemen. We hebben Tom Rosenberg, voormalig directeur van Christoffoor, erbij gehaald vanwege zijn kennis en zijn enorme werkkraft. Hij heeft de zaak doortastend aangepakt. Samen hebben we andere uitgevers benaderd en heel snel de keuze gemaakt om met Christoffoor verder te gaan. We hebben de brokken opgeruimd, maar het heeft ons goud geld gekost. Zo was bijvoorbeeld een boek al betaald maar nog niet geleverd en dat valt dan gewoon onder het faillissement, dan moet je het nog een keer betalen. In ongeveer dezelfde periode was er een grote brand bij drukkerij Van Waarden, waarbij een hele drukgang van een boek van ons is verbrand. Ook dat krijg je niet terug. We hebben toen heel veel geld verloren en moesten alle zeilen bijzetten om daarvoor een herfinanciering te krijgen. Via speciale wervingsacties hebben penningmeester Frank Roeters en ik dat samen kunnen oplossen.

Tegelijkertijd bleef dat besluit overeind om het ijzeren ritme vast te houden. Frans van Bussel, die op de redactie van Vrij Geestesleven werkte en altijd intern de eindredactie van onze boeken deed, heeft dat op een ongelooflijke wijze in zijn eentje volgehouden als een stille kracht die er altijd was. De

rol die hij heeft gespeeld in het volhouden van dat ritme is cruciaal geweest. Zonder Frans die in die faillissementsperiode naast de eindredactie ook de dagelijkse dingen en de telefoontjes afhandelde, hadden we dit niet kunnen doorzetten. Hij zorgde toen voor de continuïteit van de Steiner Vertalingen.

Toen de 48 delen die op het uitgaveplan stonden en die volgens ons een representatieve keuze waren, in 2006 waren uitgegeven, hebben we vastgesteld dat we toch verder wilden gaan omdat er nog zoveel meer is wat erbij hoort. Dat hebben we voorgelegd aan de begunstigers, met wie we in wezen een overeenkomst hebben. Zij geven ons allemaal een bijdrage, maar dan moeten wij ook doen wat we beloofd hebben: vooral zorgen voor de continuïteit van de uitgaven en voor het beschikbaar blijven van de herdrukken, ook als het geen financieel succes wordt. De technische ontwikkeling van nu maakt het mogelijk om een kleine voorraad aan te houden en om op eenvoudige wijze herziene herdrukken te maken. Een nieuwe ontwikkeling is ook dat inmiddels meer dan de helft van onze verkopen via internet gebeurt. En het goede nieuws is dat we niet geplaagd worden door de algemene teruggang in de boekenbranche. In de vrije verkoop blijkt de belangstelling groot genoeg om het te blijven volhouden.'

Hoe zie je de toekomst van de Rudolf Steiner Vertalingen?

MtH: 'Het gaat om het idee. Als je dat oppakt, dan groeit het, het neemt mensen mee, krijgt eigen kracht die weer mensen aantrekt, die hen motiveert en die op een gegeven moment zichzelf gaat dragen. Dat we een generatie lang op onszelf zijn blijven staan,

dat gaan we vieren met begunstigers.

Maar hoe ik de toekomst zie? Een in Berlijn woonachtige Nederlandse antroposoof zei eens tegen ons: "Wij zijn in Duitsland jaloers dat jullie de tekst mógen moderniseren. Voor Duitsers is Steiners taal heel ouderwets geworden en voor hen is het net zo goed moeilijk te lezen als voor ons." Wij mogen daarvan nu modern Nederlands maken, terwijl een vertaling in modern Duits natuurlijk niet gaat. In principe geloof ik dat er nog in lengte van jaren behoefte zal zijn aan vertalingen van de werken van Steiner, en dat heeft te maken met de kracht van de inhoud en met de kiemkracht in de werkgebieden. Die wekt zo veel initiatieffkracht dat ik mag vertrouwen dat dit wordt doorgedragen. We hebben steeds goede mensen in de redactie en in het bestuur kunnen aandragen, met betrokkenheid, deskundigheid en inzet. Dat is een zegen.'

Hoe kijk je naar het einde van je voorzitterschap?

MtH: "Toen ik in de aanloop van dit alles naar Bernard Lievegoed ging en hem vroeg wat hij vond van onze plannen, keek hij heel erg zuinig. "Ben je niet enthousiast?" vroeg ik. Toen schudde hij me aan mijn armen en zei: "Jaja, Michiel, maar het moet ook allemaal nog gedáán worden. Als je nou eens iemand had die daar 25 jaar zijn schouders onder zet, ja, dan kan het wat worden." Nou, dat heb ik in mijn oren geknoopt en daarom ben ik het initiatief ook trouw gebleven. Maar nu vind ik dat ik mijn taak wel volbracht heb en ben ik ongelooflijk dankbaar dat ik het voorzitterschap aan jou kan overdragen.'

Jana Loose

De betekenis van kunst

Kunst is een raadselachtig cultuurverschijnsel, lijkt geen enkel uiterlijk doel te dienen en voorziet toch in een diep gevoelde behoefte van de mens. Kunst kan iets in ons voeden waartoe andere levensgebieden niet in staat zijn. Pieter van der Ree ontdekte dat Rudolf Steiner op de vraag wat de betekenis van kunst voor de moderne tijd is, eind 1914 een verrassend antwoord gaf.

Natuur en techniek

Terwijl de bouw van het eerste Goetheanum in volle gang is – de Eerste Wereldoorlog was kort ervoor in alle hevigheid losgebarsten – houdt Rudolf Steiner een reeks voordrachten over kunst. De Rudolf Steiner Vertalingen heeft deze voordrachten uitgegeven onder de toepasselijke titel *Kunst en cultuurvernieuwing*. Steiner begint de reeks met een beschouwing over techniek, die op het eerste oog niets met kunst te maken heeft. Hij

stelt dat machines tot stand komen doordat grondstoffen uit hun natuurlijke samenhang worden verwijderd om vervolgens vermalen, gesmolten en bewerkt te worden tot industriële producten. Tijdens dit proces worden de natuurwezens die oorspronkelijk met deze materialen verbonden waren, eruit gedreven. Het eindproduct van dit proces is geen ‘geestloze materie’ maar een product waarin wezens met een mechanisch karakter worden vastgebonden. Door het gebruik van deze

in kunstwerken worden wezens gebonden, 'luciferische wezens', die juist de neiging hebben om de mens losser te maken van zijn binding aan de materiële werkelijkheid.

Wat Steiner voor de techniek beschrijft, geldt evenzeer voor de architectuur. Ook bouwmaterialen worden bij de winning verwijderd uit hun natuurlijke samenhang en verliezen bij de verwerking voor een groot deel hun oorspronkelijke karakter. Daardoor worden materialen als beton en gipsplaat vaak als 'doods' beleefd. Het proces waar ze doorheen gaan, vraagt eigenlijk om die materialen weer 'tot leven te wekken', nieuwe samenhang en karakter te geven, door een kunstzinnige vormgeving.

producten omgeven wij ons met deze door Steiner als 'ahrimanisch' gekarakteriseerde wezens. Hun aanwezigheid is niet neutraal, want zij maken het moeilijker voor de mensheid om de beoogde culturele en spirituele ontwikkeling voort te zetten.

Voor Steiner is dit geen reden om zich verre te houden van de technische ontwikkelingen, die hij als onvermijdelijk ziet. Het gaat erom dat we als mens innerlijk sterk genoeg worden om hiermee om te gaan en ook dat er uiterlijk een tegenwicht wordt geboden tegen de eenzijdige werking van de techniek. Hier ziet Steiner een belangrijke opgave voor de kunst. Ook

De relatie tot de mens

In zijn volgende voordracht beschrijft Steiner de relatie van de verschillende kunsten tot de wezensdelen van de mens. Om te beginnen karakteriseert hij de architectuur als een naar buiten projecteren van de wetmatigheden van het fysieke lichaam in de ruimte. Vervolgens stelt hij dat in de beeldhouwkunst de etherische krachten die ons lichaam vormen, uiterlijk tot plastic worden. In de kleurige beeldenwereld van de schilderkunst ziet hij hoe zich het karakter van ons innerlijk, ons astrale lichaam, weer spiegelt. Het muzikale relateert Steiner aan de werking van het menselijke ik,

en de dichtkunst aan een voorvoelen van de werking van het nog te ontwikkelen geestzelf. De euritmie ziet hij als een nog verder in de toekomst liggende kunst die ontstaat door de werking van de levensgeest. Op de toneelkunst gaat hij in deze voordracht niet in, maar deze zou gerelateerd kunnen worden aan de werking van de nog te ontwikkelen geestmens. Daarmee schetst hij indirect een fascinerend beeld van de mens als 'totaalkunstwerk'.

*Het eerste Goetheanum
als Gesamtkunstwerk*

Wat Steiner aan het eind van 1914 in deze voordrachten beschrijft, krijgt in Dornach tegelijkertijd concreet gestalte in de bouw van het eerste Goetheanum. Daar worden de verschillende kunsten in overeenstemming met hun beschreven karakter behandeld en tot aan de grenzen van de bovenzinnelijke waarneming gevoerd. Zo beschrijft Steiner de koepel en de zuilen van het gebouw in relatie tot de krachten die onze schedel en ledematen vormen. De levendige reliëfs van de wanden en kapitelen willen een gevoel wekken voor de werkzaamheid van het etherische, en de gekleurde vensters en de transparante koepelschilderingen doen dat voor de kleurrijke beelden van de astrale wereld.

In de beeldende kunsten weerspiegelen zich aldus de drie tot nog

toe ontwikkelde wezensdelen van de mens, terwijl het toneel de schouwplaats is van de muzische kunsten die appelleren aan vermogens die nog ontwikkeld moeten worden. Zo beogen de door Steiner geschreven mysteriedrama's een bewustzijn te wekken voor karmische samenhangen.

Door het samenspel van al deze kunsten was het Goetheanum zelf, zoals Steiner benadrukt, een 'beeld van de mens', niet in uiterlijke zin, maar van het menselijke wezen in zijn relatie tot de geestelijke sferen waaruit de mens is ontstaan en in samenhang waarmee hij zich ontwikkelt.

Steiners kunstimpuls nu

De invloed van de techniek op ons leven is nu, 100 jaar later, alleen maar groter geworden. Wij zijn in toenemende mate omgeven door technische apparaten die beslag leggen op ons bewustzijn. Het vormgeven van onze leefomgeving vanuit een bewustzijn voor de werking van de techniek, kunst en architectuur op de mens, lijkt mij daarom nu een nog dringender opgave dan toen. Om ons bewust te maken van ons diepere wezen en ons te verbinden met de spirituele werkelijkheid in ons en om ons heen.

Pieter van der Ree is architect en bijzonder hoogleraar voor organische architectuur aan de Alanus Hochschule in Alfter (Duitsland).

De mens als schepper

Dat de kunstvoordrachten van Rudolf Steiner aandacht krijgen van de Stichting Rudolf Steiner Vertalingen, vindt Rik ten Cate heel verheugend. Hij ervaart dat de teksten van Steiner een schat aan inspiratie en richting geven, en aan ideeën. Hij liet zich inspireren om één van die ideeën voor deze *Nieuwsbrief* te ontvouwen.

De wereld is een geïntegreerd en zeer complex geheel, dat is iedereen bekend. Om tot een juist oordeel over de wereld te komen, zijn er allerlei manieren om naar het wereldgeheel te kijken. De mens bewoont en be-

werkt de wereld en brengt al doende, door vorm te geven aan de wereld en aan het leven, cultuur. Daardoor is de mens cultuurcreator, medevormgever, medeschepper.

Er bestaat geen onduidelijkheid

over dat alles wat we van onze wereld in materiële zin kennen, vorm heeft. Een wereld waarop we kunnen lopen is ondenkbaar als die geen vorm heeft. Deze wereld is de ‘natuurgegeven’ wereld, de wereld zoals we die bij onze geboorte aantreffen, het is de ‘Vadergegeven’ wereld zou je ook kunnen zeggen. Pas bij het vormgeven aan de cultuur wordt de mens zelf ook schepper.

Onder het in cultuur brengen, het vormgeven van het eigen leven, van je omgeving en van de samenleving, valt het vormgeven aan de leefomgeving zoals het huis, de werkplek, of de straat waarin je woont. Het vormgeven aan de samenleving is vaak procesachtig van aard, terwijl ook de vormgeving van het eigen leven meer een tijdsproces is dan een materieel gegeven. Was het in deze zin dat Joseph Beuys zei dat elk mens een kunstenaar is?

Niet alle creaties van de mens zijn kunstzinnig of leveren kunst op. Veel van wat gecreëerd wordt is louter nuttig, gaat over zelfbehoud of over het vergemakkelijken en veraangenamen van het leven en krijgt dan ook dienovereenkomstig vorm. Hoe mooi zou het zijn, als er een houding ontstaat waarin alles wat gecreëerd wordt wél

een kunstzinnige vorm krijgt, of wanneer het op z'n minst met een kunstzinnige houding wordt uitgevoerd en het alleen maar ‘nuttige’ overwonnen wordt door een kunstzinnige aanpak.

Op de tentoonstelling in de Kunsthal, getiteld *Alchemie van het alledaagse*, zijn grote voorbeelden te zien van de kunstzinnige wijze waarop diverse levensgebieden vormgegeven kunnen worden: door architectuur geïntegreerd met beeldhouwkunst en schilderkunst, door boekvormgeving en grafiek, door dans in de vernieuwende wijze van euritmie, door meubelontwerpen en therapieruimtes. Die voorbeelden bieden niet alleen inspiratie aan kunstenaars, maar aan eenieder die creëert. Het gaat nog verder, want het doet er ook toe hoe je spreekt (de voordrachtskunst) en zelfs hoe je denkt en hoe je vorm geeft aan je gedachten. De bordtekeningen van Steiner, die aanvankelijk bedoeld waren als verduidelijkingen bij de voordrachten, worden nu, een eeuw later, erkend vanuit de autonome kunstzinnige waarde ervan, en worden wereldwijd tentoongesteld, zoals nu in Rotterdam.

Rik ten Cate is beeldhouwer en docent aan de Vrijeschool Pabo (Hogeschool Leiden).

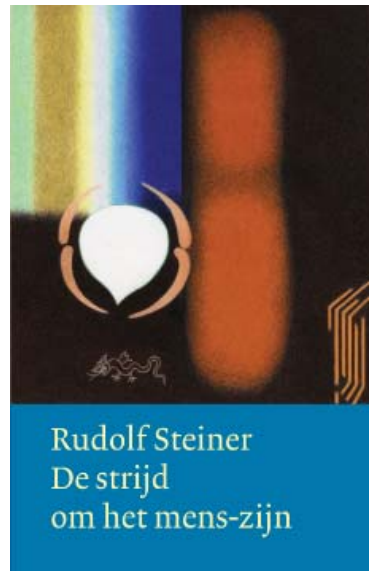
De strijd om het mens-zijn

Uit het nawoord

De vraag hoe het kon gebeuren, dat de diepste impulsen van het Europese binnenland door de krachten van het Westen overstemd werden, voert binnen in de bijzondere dynamiek van de negentiende eeuw. Deze dynamiek is niet moeilijk vast te stellen. Niet lang na het overlijden van Hegel en Goethe veranderde in Midden-Europa de teneur. Goethe zelf voelde dit aan het eind van zijn leven reeds aankomen. In zijn boek *Wilhelm Meisters Wanderjahre* schreef hij: ‘Het hand over hand toenemende machinewezen kwelt en beangstigt me, het komt aangerold als een onweer, langzaam, langzaam, het zal komen en treffen.’

Van cruciaal belang om de dynamiek van de negentiende eeuw te begrijpen, met haar merkwaardige ommekeer in gezindheid, is het inzicht dat deze ommekeer haar wortels had in een bovenzinnelijk gebeuren. Rudolf Steiner beschrijft hoe Michaël vanaf de jaren veertig van de negentiende eeuw – een aantal decennia dus voor hij als regent van de aardse ontwikkelingen aantrad – het gevecht aanging met demonische wezens die hij uit zijn omgeving wilde verwijderen; niet om het zelf beter te hebben, maar om deze sfeer vrij te maken voor de mens, die voorbestemd is om dit stuk bovenwereld denkend te betreden. De terugslag van deze strijd is dat deze wezens op aarde neergestort werden. Rudolf Steiner spreekt hier van een *Sturz der Geister der Finsternis*, een

‘val van de geesten van duisternis’, die in de herfst van het jaar 1879 zijn eind- en hoogtepunt bereikte – misschien niet toevallig het jaar waarin Thomas Edison de gloeilamp uitvond en Friedrich Nietzsche onder een grootse, inderdaad haast elektrificerende inspiratie kwam te staan. Sinds dit gebeuren – dat met recht apocalyptisch genoemd mag worden, al was het maar omdat het door Johannes op Patmos voorschouwd werd – is de aarde een uitvalsbasis voor wezens die Rudolf

Steiner met hun Perzische naam *ahrimaans* noemt en die de mens zowel van zijn oorsprong als van zijn doel willen afsnijden. Zij doen dit door de mens te overdonderen met bijzonder overtuigende inspiraties, die ons doen geloven dat de grond van de werkelijkheid materieel is en de dood het einde, en dat het gepast is daar ook naar te handelen.

Deze wezens en hun aanvoerder Ahriman mogen niet klein voorgesteld worden. Ahriman is een wereldmacht. Hij is een ziedende kracht die de aarde ompant en in het bezit is van een intelligentie die de menselijke ver overtreft. Dit wezen woont met kille scherpte in geld, macht en techniek en is een geducht tegenstander niet alleen van de mens maar ook van de goden zelf. De tragiek van dit wezen is voor ons amper te vatten. Zoals eerder gezegd hebben we hier met een macht te maken die vanuit een vorige wereld

onrechtmatig binnenbreekt in de onze. Maar dat is slechts één kant van de zaak. De andere kant is dat Ahriman wel degelijk een taak voor/in onze wereld gekregen heeft. Die taak is hem echter, zouden we kunnen zeggen, in het verkeerde keelgat geschoten. Het is moeilijk tot deze dingen een toegang te verkrijgen die niet fantastisch lijkt. Het is ook moeilijk hier woorden te vinden die recht doen aan het oorspronkelijke gebeuren, zonder in al te menselijke voorstellingen te vervallen. Niettemin gelden sommige wetmatigheden zowel voor de fysieke als voor de geestelijke wereld, en een van die wetmatigheden is dat kracht enkel door weerstand ontwikkeld wordt. Zoals een gewicht-heffer alleen sterk kan worden door gewichten te tillen, zo kan ook een geestelijk wezen slechts kracht winnen door ergens tegenaan te lopen. De mens is van oorsprong een geestelijk wezen, voorbestemd om sterk te worden. De opgave van Ahriman nu was de

In deze uitgave staat een thema centraal dat uniek is voor het werk van Rudolf Steiner: het mysterie van het kwaad. Wat zijn het voor krachten die 'goed' dan wel 'kwaad' in de wereld brengen, waar komen ze vandaan, en hoe werken ze?

De hier gekozen voordrachten spitsen zich toe op de problematiek van onze huidige tijd. Sinds enkele eeuwen heeft zich een ingrijpende verandering in het bewustzijn van de mensen voorgedaan. Wij hebben zelfbewustzijn en zelfstandigheid veroverd in de omgang met de materiële kant van het bestaan. Deze ontwikkeling heeft haar doel al lang bereikt, aldus Steiner. Het is nu zaak met de verworven zelfstandigheid door te stoten naar de geestelijke dimensies van het leven. Dat is de strijd die wij dienen te voeren om ons eigen mens-zijn. Bij die strijd ontmoeten we geestelijke tegenstrevers en medestanders. Over de aard van deze helpende en tegenstrevende krachten en over de wegen naar een werkelijk menselijke cultuur gaat dit boek.

goden een aambeeld te bieden, waarop zij een krachtige mens konden smeden. Door geestelijk weerwerk moest een hogere ontwikkeling tot stand komen.

Zo werd Ahriman in het wereldal geplaatst als een tegenkracht die moest dienen tot het aanreiken van precies dit: tegenkracht. Tot hun eigen verrassing echter moesten deze goden, die Ahriman als tegenstand in het leven hadden geroepen, vaststellen dat dit aambeeld *terugsloeg*. Dit heeft daarmee te maken dat Ahriman deze opgave als een niet te verteren verharding van zijn eigen wezen ervoer en ook als een buitengesloten worden, een verjaagd

zijn in een andere dimensie; Rudolf Steiner spreekt hier van een *abkommandierung*, een detachering. Dit drama, waarbij een wezen zich onvrijwillig moest offeren voor een hoger doel, is een onverwerkt trauma in het binnenste van onze werkelijkheid. Ahriman haat de mens omdat hij in hem de oorsprong van zijn lijden ziet. Hij moet waarnemen hoe de mens zich op zijn kosten ontwikkelt. Dit is voor hem onverdraaglijk. Daar staat tegenover dat hij zeer intiem met ons verbonden is. Het is niet overdreven om te stellen dat hij in ons hart wil wonen, zij het niet om ons te helpen maar om ons angst aan te jagen. Angst is een projectie van Ahriman in ons middengebied: het is de openbaring van zijn leefwereld in ons. Rudolf Steiner schrijft: 'Ahriman wil uit de *tijd de ruimte*

veroveren; hij heeft duisternis om zich heen, waarin hij de stralen van zijn eigen licht stuurt; hij heeft des te meer ijzige koude om zich heen naarmate hij meer in zijn opzet slaagt; hij beweegt zich als een wereld die zich helemaal tot één wezen – zijn eigen wezen – samentrekt en waarin hij slechts zichzelf bevestigt door de wereld te ontkennen; hij beweegt zich alsof hij de onheilspellende krachten van duistere hollen van de aarde met zich meedraagt.' Als een scherpe leegte huivert Ahriman door het Zijn, in een niet aflatende poging de kosmos in zijn lot te laten delen: een afgesnoerd zijn van alle goeds en een zich wentelen in negaties en ontken-

ningen. Dit doet hij door het leven zo te verdraaien dat er dood uit ontstaat. Overall waar de dood heerst, slaagt Ahriman in zijn opzet. De dood is de ultieme ontkenning van leven en daarmee de bevestiging van zijn wil. Dode materie is omgekeerde geest en zo het einddoel van zijn bedoelingen. De meeste druk oefent Ahriman wat dit betreft uit op een plek die de samenbal-ling is van alles wat hij voor ogen heeft. Die plek is het menselijke hoofd. Wij staan er niet graag bij stil dat wij onze gedachten vormen midden in het zinnebeeld van de dood: een schedel. Maar dit is geen bijkomstigheid. Overall waar schedelvorming is, was Ahriman aan het werk, scheppend in de vernietiging. Dit is een beproefde methode. Ons skelet, het oerbeeld van de dood, is inderdaad een schepping, zij het een die niet door creativiteit maar door destructie tot stand kwam.

Dat vernietiging ook scheppend kan zijn, is niet moeilijk in te zien: wanneer ik een vaas kapot sla, heb ik inderdaad ook iets gemaakt, en wel scherven. Ahriman voert deze creatietechniek met geniale perfectie door. Hij maakt scherven in de geest. In zijn ongeluk ontwricht hij de werkelijkheid van binnenuit en schept zo vanuit leven vernietigend de dood. Dit doet hij door een middel in te zetten dat helemaal bij zijn element van de negatie past: de leugen. In de geestelijke wereld is de leugen onmiddellijk werkzaam, in die zin dat ze de werkelijkheid doet omslaan. De geest leeft in en door de waarheid en daarom slaat daar waar gelogen wordt, de geest in zijn tegendeel om. Dit is hoe Ahriman opereert. Hij vernietigt door met volle kracht leugens te denken. Op die manier brengt hij de ontkenning van geest tot stand en kan

datgene ontstaan waarover dit wezen zich tot heer en meester uitroept: materie. Materie is gelogen geest en zo ontstond, hoe merkwaardig dit ook mag klinken, als een soort van scherf in de destructie onze botstructuur. Ons skelet en vooral ons doodshoofd zijn niets minder dan substantie geworden leugens: het zegel van Ahriman.

Opnieuw blijkt zo de buitengewone intimiteit tussen ons en onze tegenstander. Ahriman heeft zijn invloed tot diep in onze constitutie doen gelden en als het ware zijn wezen, de dood, in ons mogen afdrukken. Hij heeft zijn verbanning uit hemelse sferen op ons laten overgaan en ons tot aardse wezens gemaakt. Ons hoofd is voor hem een prisma waarin hij spits zijn intenties kan werpen, met kosmische repercussies: ons denken is gebonden aan de hersenen en daardoor wordt het mogelijk dat wij, met Ahriman als duistere schutspatroom, de hele wereld door de lens van de dood zien. Het beeld van de aarde in een eindeloze zwarte ruimte, die leeg is op andere materie na, is zo een door ons naar buiten geworpen projectie van ahrimaanse beeldkracht. Het zou ook hier te ver voeren hiervan de filosofische consequenties na te gaan. Maar met alles wat net gezegd is over de macabere werking van dit wezen, mag duidelijk zijn dat wat in de negentiende eeuw versterkt op aarde verscheen – tot dan waren de krachten van dit wezen immers verdeeld over aarde *en* hemel – meer dan genoeg was om het Duitse idealisme van de kaart te vegen en het staatsbestuur in zuivere machtspolitiek om te zetten.

Matthijs van Alstein

Reeks Werken en voordrachten

In de reeks Werken en voordrachten van de Rudolf Steiner Vertalingen verschijnen elke twee jaar drie boeken. In het onderstaande overzicht zijn de titels opgenomen die van 2014-2016 zullen gaan verschijnen, alsmede de voorgenomen uitgaven en de reeds verschenen delen. Sonja van der Klift zal in 2015 en 2016 de omslagen verzorgen.

UITGAVEN 2014-2016

De strijd om het mens-zijn. Aspecten van het kwaad *div. GA*
Het bewustzijn van de ingewijde GA 243, *geheel herziene herdruk*
Beroep en karma GA 172
Het Bijbelse scheppingsverhaal GA 122
Geneeskunde en pastoraal werk. Een cursus voor artsen en priesters GA 318

VOORGENOMEN UITGAVEN

De Apocalypse van Johannes GA 104
De drempel naar de geestelijke wereld GA 147
Filosofie, kosmologie en religie GA 215
Griekse goden en mysteriën GA 129
De initiatie GA 138
Occulte geschiedenis GA 126
Oosterse en christelijke mysteriën GA 144 *e.a.*
Waarnemen en denken GA 2

REEDS VERSCHENEN

Algemene menskunde als basis voor de pedagogie GA 293
Antroposofie. Een nieuwe benadering GA 234
Antroposofie voor jonge mensen GA 217
De antroposofische beweging I. Ontstaansgeschiedenis GA 257, *een keuze, en GA 258*
De antroposofische beweging II. Toekomstimpulsen GA 260 *en GA 260a, een keuze*
Apocalypse en priesterschap GA 346
Het bewustzijn van de ingewijde GA 243
De bovenzinnelijke mens. Het leven na de dood GA 231
Brieven *div GA, een keuze*
De christelijke inwijding en de mysteriën van de oudheid GA 8
Egyptische mythen en mysteriën GA 106
Het esoterische christendom GA 118 *en GA 130, een keuze*
Esoterische scholing GA 264-268, *een keuze*

Het evangelie naar Johannes GA 103
 Het evangelie naar Lucas GA 114
 Het evangelie naar Marcus GA 139
 Het evangelie naar Mattheüs GA 123
 De filosofie van de vrijheid GA 4
 Gedichten, spreuken, meditaties GA 40 *e.a.*
 Geesteswetenschap en geneeskunde GA 312
 Genezend opvoeden. Over kinderen met een ontwikkelingsstoornis GA 317
 Gezondheid, ziekte, genezing *div.* GA
 Grondslagen voor een verruiming van de geneeskunde GA 27
 Inzicht in het mysterie van Golgotha GA 175
 Jaarfeesten *div.* GA
 Karmaonderzoek 1 GA 240, *een keuze*, en GA 235
 Karmaonderzoek 2 GA 236, *een keuze*
 Karmaonderzoek 3 GA 236, GA 237 en GA 240, *een keuze*
 Karmaonderzoek 4 GA 237 en GA 240, *een keuze*
 Karmaonderzoek 5 GA 238
 Kerngedachten van de antroposofie GA 26
 De kernpunten van het sociale vraagstuk GA 23
 Kosmische hiërarchieën. De evolutie van mens en mensheid GA 110
 De kringloop van het jaar GA 223 en GA 229, *een keuze*
 Kunst en cultuurvernieuwing GA 275
 Macrokosmos en microkosmos GA 119
 Meditatie GA 12, GA 16 en GA 17
 Metamorfofen van de ziel GA 58/59
 Mijn levensweg GA 28
 Mysteriedrama's I. De poort van de inwijding en De beproeving van de ziel *uit* GA 14
 Mysteriedrama's II. De wachter aan de drempel en Het ontwaken der zielen *uit* GA 14
 Mysterieplaatsen en inwijdingswegen GA 232
 Opvoeding en onderwijs. Spirituele grondslagen GA 305, *een keuze*
 Opvoedkunst. Methodisch-didactische aanwijzingen GA 294
 Sociale toekomst GA 332a
 De spirituele bronnen van de kunst GA 271
 Theosofie GA 9
 Voorbij de grenzen van de natuurwetenschap GA 322
 Vorm en beweging. Architectuur, beeldhouwkunst, euritmie *div.* GA
 Vruchtbare landbouw op biologisch-dynamische grondslag GA 327
 Waarheid en wetenschap en Filosofie en antroposofie GA 3 en GA 35, *een keuze*
 De weg tot inzicht in hogere werelden GA 10
 Wegen naar Christus GA 131
 De wereld van de gestorvenen GA 141 *e.a.*
 Wereldgeschiedenis in het licht van de antroposofie GA 233
 Werkingen van het karma GA 120 en GA 135
 De wetenschap van de geheimen der ziel GA 13
 Het wezen van de kleuren GA 291
 Zintuigen en levensprocessen *div.* GA

Begunstiger worden?

Met elkaar zorgen onze begunstigers ervoor dat het werk van Rudolf Steiner door ons kan worden vertaald en uitgegeven, waarmee het bereik en de betekenis van Steiners werk in het Nederlandse taalgebied wordt vergroot.

Met een bedrag van minimaal € 50 per jaar steunen de begunstigers het werk van de stichting.

Jongeren (tussen 18 en 28 jaar) doen dit door € 25 per jaar bij te dragen.

Per twee jaar verschijnen er drie nieuwe uitgaven. Begunstigers ontvangen die gratis, terwijl de jonge begunstigers daarnaast ieder twee jaar een extra boek kunnen uitzoeken uit de reeks.

Voor alle begunstigers geldt dat zij 20% korting krijgen bij bestelling van reeds eerder verschenen delen.

Begunstigers die in één keer een bedrag schenken van ten minste € 3000 ontvangen de complete reeks van reeds verschenen boeken gratis, en tot en met 2016 alle nog te verschijnen delen.

Bijdragen aan onze stichting komen in aanmerking voor fiscale aftrek. Ook de nieuwe regels voor periodieke schenkingen van minimaal 5 jaar, zonder notariële akte, zijn van toepassing.

Wilt u daarover meer weten, dan kunt u contact opnemen met Ger Jue (030-6924392 of per e-mail: ger.jue@zonnet.nl).

Bijdragen van begunstigers

In 2013 bleef het aantal begunstigers nagenoeg gelijk, er was geen daling en geen stijging. Wel bleef de gemiddelde bijdrage 10% achter bij die van voorgaande jaren. Doordat de kosten in 2013 relatief laag waren, werd deze teruggang in opbrengst goed opgevangen.

In 2014 zal dat niet het geval zijn, want er zullen dan twee nieuwe boeken worden uitgegeven.

Daarnaast zullen enkele bestaande titels worden herdrukt nadat zij opnieuw zijn geredigeerd en van een nieuwe geïllustreerde cover zijn voorzien.

Dit geeft voldoende aanleiding om de begunstigers te vragen om vooral royaal bij te dragen en om in hun eigen kring het begunstigerschap te willen promoten.

*Namens het bestuur,
Ger Jue, penningmeester*

Ja! Ik wil graag bijdragen aan het tot stand brengen van de editie Rudolf Steiner / Werken en voordrachten.
Hieronder geef ik mijn keuze aan.

- Ik geef mij op als begunstiger en ben bereid tot een schenking van € 50 per jaar. Ik ontvang de delen van het lopende jaar, terwijl ik eerdere delen met 20% korting kan aanschaffen.
- Ik geef mij op als jonge begunstiger en ben bereid tot een schenking van € 25 per jaar. Mijn geboortejaar is .....
- Ik heb mijn bijdrage voor 2014 overgemaakt op de rekening bij de ING bank, nr. NL88 INGB 0000698 388 of de rekening bij de Triodos Bank nr. NL80 TRIO 0212 1852 25 t.n.v. Stichting Rudolf Steiner Vertalingen te Zeist.
- Ik wil voor de betaling van de bijdrage voor 2015 graag een acceptgiro ontvangen.
- Ik geef mij op als decenniumbegunstiger. Ik maak een bedrag van € 3000,- over en ontvang de gehele reeks van 48 verschenen delen gratis, plus de nieuw te verschijnen delen t/m 2016.
- Ik overweeg u te steunen met een periodieke uitkering of een legaat. Neemt u contact met mij op.

Naam _____ m/v

Adres _____ E-mailadres _____

Postcode _____ Plaats _____ Telefoon _____

Deze bon graag in een voldoende gefrankeerde envelop toezenden aan:

Voldoende
frankeren
s.v.p.

Stichting Rudolf Steiner Vertalingen
Laan van Gattenbroeck 83
3703 BK Zeist